

538
100
хуршид
қўстмуҳаммад

ҳовли ЭТАГИДАГИ ҲИ

571.5/2.133
A 99

Б.О

хуршид

қўстмуҳаммад

ҳовли этагидagi уй

HIKOLAR VA QISSALAR

ТОШКЕНТ

ЎЗБЕКИСТОН ЛКСМ МАРКАЗИЙ КОМИТЕТИ
«ЕШ ГВАРДИЯ» НАШРИЕТИ

1989

Теварак-атрофимизда кечаётган ҳодисаларга озгина бошқачарок — янгирок нигоҳ билан қарай олсак, ҳаёт ўзимиз одатлангандан кўра янада ғаройиброк эканлигига гувоҳ бўлаверамиз. Бадий асар кўпчиликка худди шундай бошқачарок — янгирок нигоҳ ҳада эта олсагина зиммасидаги вазифани бир қадар ўтаган бўлади.

Қўлингиздаги тўпламга қирган қисса ва ҳикояларда муаллиф ҳаётимиздаги ана шу оддий, айни пайтда ғаройиб воқеа-ҳодисаларни бадий тадқиқ этишга уринади.

Д 4702620201—29
356(04)89 27—89

ISBN 5—633—00181 8

© Издательство «Ёш гвардия», 1989

ҲИКОЯЛАР

САФ

Ҳали тонг бўзармай Райим чолнинг уйкуси қочди. У нимиллаб-симиллаб кийинди-да, кўчага чиқди. Шундай кунларда ғафлат босиб ухлаб қолса ёки уйғонса ил дарвозадан чиқишга ҳаялласа, субҳи содиқ сокинлигини бузиб, дарров чакиришади:

Ошга-а-а!..

Унинг қулоғига бу — «сафга-а-а!» дегандек эшитилади.

Райим чол кейинги пайтларда тетапоя боладек атак-чечак юрадиган бўлиб қолди. Атак-чечакдан бошланган дунё яна шу тарзда якунланишини ич-ичидан ҳис қилар, кунла-кунора дарвозадан қўшалок симёғочгача — қўшиллар тўпланадиган жойгача бўлган масофани босиб ўтар экан, ўзининг ҳар бир қадам товушини диққат билан тинглар, шуурида нимадир ойдинлашаётгандек эди. Батъан бу масофани умрининг ўлчовига, сафдаги ўрнини эса шу ўлчовга босилган муҳрга ўхшатарди.

Қўшиллар тўплангач, Райим чол ёнидагиларга бирма-бир қарайди, кейин йўл бошлайди. Мўйсафиднинг пешонасидаги ажиндек иланг-биланг саф чўзилиб йўлга тушади.

Уни Райим чол бошқаради. Ота белига мадор бўлсин учун қўлларини орқасига қилиб юради. Яқин-яқингача Райим чолдан сўнг Ғулом ота юарди. У кел-батли, яғриндор эди. Оғзидан «Беломор» аримас, папиросни тишлаб олганча онда-сонда гапга қўшилмаса, аксари ёнидагилардан аразлагандек жим бораверарди.

Ғулом ота умрида кўрпа-тўшак қилиб ётмаган эди. Бир кун бурун кўшни кўчага тўйга чиқишди. Бирор ерим оғрияпти, деб нолимади ҳам. Аксинча, Райим чол зорланди. «Ғулом, — деди, — олис юришга чоғим келмаяпти, мабодо мен чиқолмай қолсам, кўни-кўш-ниларга ўзинг бош бўлиб, бориб келаверинглар». Шунда Ғулом ота мийиғида кулди, хиёл ўтгач, тўнғиллади: «Чоғингиз келмай қолганига ҳам ўн йилча бўлди-ёв?» «Ўзим ҳам ҳайронман, Ғулом, — деди Райим чол синиқ овозда. — Насибанг кирқилмасин экан...» Кўшни кўчага муъолишда йўл кескин нишаблашди. «Шунақа жойдан ҳеч юролмайман, — деди Райим чол, — мункиб кетаётгандай бўлавераман». Ғулом ота унинг тирсагидан олди, кейин ҳазиллашди: «Орқангизда мен борман — хотирингиз жам бўлсин. Тўнингизнинг баридан тутиб юраман ўзим».

Шу гапни эслаб, Райим чолнинг юраги орзикиб кетди. Қоронғиликда бир ўзи бораётгандек, ҳозир мункиб йиқиладигандек туюлди. Баридан тутиб юрадиган Ғулом ота эса йўқ. Ўша ҳазил-мутуйиба аралаш суҳбат бўлган куннинг эртасига... насибаси узилди. Кутилмаган бу айрилиқ Райим чолни каловлантириб қўйди. Ғулом ота сафнинг адолатли тартибини бузиб кетди...

Райим чол қарийб эллик йилдан буён эл-юрт қатори ошга чиқади. Эсида, раҳматли отаси рўпарасига ўтказиб: «Ўғлим, энди сен ҳам маҳалла-қўйга аралаш. Мен бир кун соғ бўлсам, икки кун носоғман. Эшигимиздан лаббай деб чиқадиган эркак — сенсан», деган эди. Ўшанда отасининг гапидан ичи тошиб кетгани ҳамон ёдида. Бугун эса, битта-яримта ҳазиллашиб, ҳали ёшсиз, деса, «йўғ-э» деб қўядию ичида севинади, кўнгли кўтарилади.

У дастлаб ошга чиққан кезлари кексаю ёш қўни-қўшни билан саломлашарди-да, уларга эргашар, яъни сафнинг энг охирида қўл ковуштириб бораверарди. Бирон йилгача шундай бўлди. Икки уй наридаги қўшнининг ўғли ҳам ошга чиқа бошлади-ю, Райим охиридан иккинчи бўлди. Шунда у бирдан улғайиб қолгандек туюлди. Йиллар ўтди ва унинг ортидан сафланувчилар сони янада кўпайди. Жуда ўртада бўлмаса ҳам ҳар ҳолда, шунга яқинроқ жой энди уники эди. Ўзгалар иззатидан манмансираши гарчи табиатиға ёт бўлса-да, баъзан ошга чиқадиган ёшлар кўпаяётганига — одам учун ҳурмат-эҳтиром ҳам зарур экан, деган хаёл-

га борибми — ўзига йўл бўшатадиганлар сероблашаётганига ич-ичидан мамнун бўлиб қўярди.

Райим тўй-маъракаларга аралаша бошлаган кунлар Ҳриф бобо бандаликни бажо келтирди. Қаторни бошқарини Маҳкам бувага қолди. У узок яшади, чамаси, кини қоралади, саф узайса узайдики, кискармади. Бирдан Маҳкам бува, кейин Хусан тоға омонатларини топширишди. Ўшанда катталар, «Хусан тоғани Маҳкам бува тортиб кетди», дейишган эди. Сўнг, ҳа-я, отасидан илгари Раззоқ бобо — у ёғоч оёғини дўкиллайтиб кетар эди — кейин Миржалил боғбон — тўй-маъракаларда унга кенжа ўғли ош едирар, чунки урушда ҳар иккила кўлидан ажралган эди... Ваҳоб чолдан кейин сафни «етаклаш» унинг отасига қолди. Энди эса... Райим чол орқасида гурунглашиб келаётган қўшнларини ҳаёлан бир-бир кўз олдидан ўтказди. Дароз, урта бўй, пакана... Савлатли, суҳанбоз, кўримсиз... Бир-бирига ўхшамайди... Саф учун бунинг фарқи йўқ. Наёл-насаби, топармон-тутармонлигидан қатъи назар, улар ҳаётнинг энг одил таомилига бўйсуняшади — ҳар ким ёшига кўра ўз ўрнини олади. Бу «ўрин» муттасил илгари силжийди — орқадан ўртага, ўртадан олдинга, сўнгра... саф тарк этилади. Чекинишга йўл йўқ, ҳеч ким, ҳеч қандай куч бу тахлит силжишни на секинлаштира на на ортга қайтара олади!..

Райим чол сафнинг охирини ҳаётнинг бошланишига, қаторнинг бошини умрнинг интиҳосига, бинобарин, сафни ҳаётнинг ўзига қиёслайди.

Райимнинг «манзили» сафнинг ўрталарига силжиб қолган кезлар ҳаёлига ғалати бир фикр келди. Разм солса, афтидаи, бир-бирига сертакаллуф кўринган айрим қўшнлар орасида зимдан адоват ҳам бор, сафда ёшига қарамай икки-уч, жилла курса бир кишидан аввал туришга — сафнинг олдинроғида бўлишга интилувчилар йўқ эмас экан. Ундайлар гоҳ паришонхотирлик қилиб, гоҳо кўра-била туриб ўзидан кўра ёши улуғроқлар олдига тушиб кетаверади. Тўйхона ҳам, азахона ҳам гавжум жой — таниш-нотаниш, дўст-душман бор. Шуларнинг кўз ўнгида саф охирида судралиб келиш ундай кимсалар учун уят, таҳқир.

Сафланишнинг ёзилмаган таомилини писанд қилмай, Райимни ортда қолдириб кетганлар ҳам бўлди. Лекин у на чурқ этиб оғиз очди, на ғаш келганини сездирди. Шунга қарамай на одамгарчиликдан, на об-

ру-иззатдан айрилди. Эсиз, «Райим ака» бўлган даврлари ўтди кетди. Энди у — Райим чол. Сафимизнинг фазисиз, деб уни ошга чиқмаганга қўйишмайди. Ғулом ота эса сафни ўпириб кетди. Ҳосил бўлган «хандақ»нинг нариги тарафи мустаҳкам — ёшлар, бу томонида эса Райим чол — ёлғиз. Шу палла Райим чолнинг ҳаёлига бир ўй келди: лоақал бир мавсум сафнинг охирида юрса эди!.. «Қўнглинг яна нималарни тусамайди, Райимбой? — деди ўзига-ўзи. — Қўчанинг арзанда қарияси бўлсанг, иззатингни жойига қўйиб юрган қўни-қўшниларинг сени орқада қолдиришармиди?...»

Райим чолнинг ҳаёллари чалкашди: бўлар-бўлмасга зорланиб, ҳасталигидан нолиганида Ғулом отанинг беозоргина жеркиб ташлаганини эслади: «Э-э, қанақа одамсиз, Райим ака! Дунёга келдингизми, мириқиб яшайверинг! Тирикчиликдан қолманг. Паймонамиз тўлиб, қани, сафар халтангни кўтар, деб келиб қолса, олдига тушиб жўнайверамиз-да. Шуюм бош қотирадиган нарса бўлди-ю...»

Ғулом отанинг тап тортмай ҳазиллашганидан Райим чол каттиқ музтар бўлса-да, сир бой бермади. «Менга қара, — деди у, — кўчамизнинг азалий удуми бор. Шу вақтгача ҳам аввал келган — аввал, кейин келган кейин кетган дунёдан. Ҳозир ҳаммангдан кексароғинг — ўзим. Уқдингми? Мабодо, олдига солиб кетадиган келса, менга рўпара қил. Янаям қарироғимиз бор, дегин...»

Йўқ, Ғулом ота ундай қилмади... Мана, қўни-қўшнилари, қариндош-уруғлар, яқин-йироқлар Ғулом отаникига қўнгил сўрагани келишяпти.

— Мен бир оз хизматда бўлай, — Райим чол қўшниларига шундай деб дарвоза ёнидаги ўриндиқлардан бирига чўкди. Турнақатор тизилиб бирин-сирин келаётган саф-саф одамлар Ғулом отанинг ҳовлисига кириб чиқаверишди. «Тўйхонага, азахонага, ошхонаю ишхонага кириб-чиқишда — ўнтами-иккитами одам тўпланган жойда улуғлар — аввал, ёшлар — кейин юради. Одамгарчиликнинг таомили — шу. Лекин...» Райим чол ҳассасига иягини тираганича ўтаётган сафнинг олди, ўртаси ва охирини кузатар, турфа хил ёшдаги одамларни муқояса қилар, улар орасида ёши улуғроқларни босиб ўтиб, олдинроқдан жой олишга интилаётганлар ҳам борлигини сезиб, мийиғида ҳорғин жилмайиб қўяр эди.

ВАСИЙ

Оппок, тоза дастурхонга йўргакланган чакалоқни тиззалари орасига ётқизиб тебратиб утирган жувон айвоннинг ланг очик деразасидан бўйнини чўзиб ҳовлига қаради. Қувалашаётган бир жуфт мусичани кўрдию йўргакни авайлаб кўрпачага ётқизди, ўрнидан илдам туриб калишини оёғига илганича ҳовлига тушди. Мусичалар қанотини париллатиб олдинма-кейин томга кўтарилди.

Жувон айвон қаторига солинган ошхонадан ўтди, девор пойига суяб қўйилган хокандозни кўтариб, унинг остидаги супургини олди, хокандозни қайта жойига қўйди. У мусича қўнган жойга келди-да, оёқларини кенг ёйиб икки букилганича гўё йўқолган игнани кидираётгандай ерга тикилди, шу алфозда бир нафас тургач, тупроқдаги мусича изини топди. Қўйлагининг этагини орқага сирмаб, ўша ерни супурди.

Ҳовли топ-тоза эди, супурги кесак увоғини тирнаб чиқарди. Жувон кесакни бармоқлари учида авайлаб ушлаб кўчиб чиққан жойини излади. Топди шекилли, увокни жойига қўйди, аввал бармоғининг учи, кетидан калишининг тумшуғи билан текислади, супургини яна бир сирмади-да, ошхона томон юрди, бориб хокандозни кўтарди, супургини жойига қўйиб, устидан хокандозни деворга суяди.

Жувон айвонга қайтаётиб водопровод ёнига борди, бош ва кўрсаткич бармоғи билан жўмракни бураб сувни жилдиратди, қўлини совунлади, ювди-совунлади, совунлади-ювди, сўнг тирсагини жўмрак чамбарагига ботириб уни бурашга унади. Сув камайса-да, тўхтамади, кўнгли жойига тушмаган жувон тирсаги билан жўмракка таянган қўйи водопровод теварагида гир-гир айлана бошлади: бир, икки, уч... ниҳоят, жўмрак қотди — сув тўхтади. Жувон сув юқи селгишини кутиб қўлларини ёнига осилтирди, кейин боши баробар кўтариб қуёшга тутди.

Ботиб бораётган қуёшнинг лакқа чўғдек тилими яшириниб улгурмаган, унинг ҳароратсиз, кизғиш нури атрофни ёритиб турарди. Жувон шафақ ёруғида янаям оқариб кўринаётган, тоб ташлагандек қийшиқ ва орик бармоқларига тикилди, қон талашгандай қизариб кўринаётган зич панжалари орасидан кўз узмай, панжаларини ёйди, сўнг кафт ва бармоқларидан сув селгиб

булганига ишонч ҳосил қилгач, шипиллаганича айвон томонга юрди, калишини ечиб кавшандознинг бир бурчагига текислади-да, айвонга ўтди, ҳовли саҳнига кўз югуртирди, хотиржам тортиб, боя туриб кетган жойига қайтиб ўтирди. У йўргакни тиззасига ётқизиб дастурхоннинг қайрилган учларини текислади, қайта-қайта сийпалашига карамай, бир чеккаси қайрилаверди. Жувон кўрпача остидан қайчи олиб дастурхоннинг йиғилиб-қайрилиб қолаётган парчасини қирқди, осилган ипларни ҳам қайчилади. Шундан сўнг кўнгли таскин топиб, яна йўргакни авайлаб тебратишга киришди. У нималардир деб пичирлар, дам-бадам бўйинини чўзиб ҳовлига разм солар, дастурхон четларини тортиб-тортиб чақалоқнинг юзини яширишга тиришар, ҳовли жимжит, айвон жимжит, баъзан жувоннинг шивири кулоққа чалинмаса, ҳовли ҳам жимжит эди.

Ногаҳон йўлак томонда нимадир «шапп!» этди. Жувоннинг йўргакни сийпалаётган қўллари асабий калтиради. Тўсатдан ҳушини йўқотган одамдай ранги қув ўчди, лабларини қимтиб бирпас тин олди. Сўнг қайчини кўрпача остига яширди, йўргакни тиззасидан тушириб оҳиста кўрпачага ётқизди, қаддини ростлади. Калишини оёғига илди-да, зинадан чаққон тушиб ошхона томонга юрди. Ошхонани ёнлаб бориб супурги билан хокандозни иккала қўлига олди, зипиллаганича қайтиб, йўлакка ўтди. Йўлакда нимадир «шарпп! ширпп!» этдию жувон у ёқдан чикди — хокандозни тутган қўлини олдинга чўзганча бурнини жийирди, хокандозда эса янги келган газеталар бор эди, холос.

Шу алфозда жувон ҳовли этагига борди. Ошхонанинг орқа томонига бурилиб кўздан йўқолди. У талай фурсат қайтиб кўринмади, шарпаси ҳам сезилмади. Ҳовлига хавотирли сукунат чўкди.

... Уйнинг ёпик деразаси гўё шу сукунатга халал бермоқчи эмасдек «қирс... с... » этиб журъатсизгина очилди. Тавакалар ярим-ёрти очилиб улгурмай...

Ошхона муюлишида жувоннинг қораси кўринди. У супурги билан хокандозни аввалги ўрнига қўйди, кейин... водопровод ёнига келди. Бош ва кўрсаткич бармоқларининг учида жўмракни бураб сувни очди, қўлини икки-уч қайта совунлаб, эринмай ювди, жўмракни тирсаги билан қотирди, сўнг кафтларини боши баравар кўтариб ботиб бораётган қуёш нурига тутди.

Ёйиб турган панжаларига узок тикилди. Кафтларини юз-кўзига якинлаштирди-узоклаштирди, якинлаштирди, яна узоклаштирди. Уфкка бош қўяётган қуёш нури кафтларининг сиртидан сингиб ич томонга ситилиб ўтаётгандай, кафтларидан ўтиб кўзларини баттар қамаштираётгандай бўлаверди.

Шу пайт унинг нигоҳи рўпарасига қадалди. Равиш-холатини бузмай узок, синчков тикилди, сўнг бирдан қўлини қуритаётганини унутиб айвонга югурди. Саросимадан кўзлари олайиб, йўргак тепасига келди, қон-талаш шафақнинг қирмизи нури равон ромининг юқори кўзига тушиб турар, ойнадан синиб ўтган бир тутам нур чақалоқнинг устини ёритган эди. Жувон йўргакни даст кўтариб уни нариги кўрпачага ётқизди, сўнг ўша тезликда айвондан тушиб ҳовли этагига югурди, у ерда омборхона томига суяб қўйилган узун нарвонни елкасига қўйиб, изига қайтди. Чайқала-чайқала аёлларга хос бўлмаган ғайритабиий куч билан оғир нарвонни лапанглатиб кўтариб келди. Нарвон учини равоннинг юқорисига қадар кўтариб қўйганида дераза кўзи қирсиллаб кетди. Жувон бунга парво қилмади, индамай-нетмай зипиллаб нарвондан икки-уч поғона кўтарилди. Нарвоннинг учи ғийқиллаб бир ёнга кийшайди.

... боя ярим-ёрти очилган уй деразаси шиддат билан, лекин шовқинсиз ланг очилди.

Жувон поғонада турган жойида бир силтаниш билан нарвонни жойига қайтарди. Шошиб-пишиб юқорилади-да, равон ромининг энг тепасидаги — шафақ нури тушаётган кўзини қаттиқ-қаттиқ арта бошлади. Бироқ ойнага ҳамон нур тушаверди, жувон ҳарчанд артмасин, уни кетказолмади, тўхтаб бир муддат тикилди — ойнада худди сув юзасида ёйилгандай мой доғлари кўриниб турар — унда қуёш нури жилвала-наётган эди.

Жувон нурга шу қадар жон-жаҳди билан тикилдики, ойнадан қайтган шуъла унинг кўзларига игнадек қадалди, оғрикка дош беролмаганидан бошини силтаб орқага тортди. Ногоҳ силтанишдан мувозанатни йўқотган жувоннинг гавдаси орқага оғди — уч-тўрт қулоч тепаликдан боши билан тиккасига ағдарилиб тушаётган аснода ҳам у ола-кула кўзларини ойнадаги доғдан — шуъла аксидан узмади. У йиқилишидан эмас, балки ўша қизғиш-қирмизи нурдан саросимага тушган, ваҳимадан ўзини ўнглолмай қолган эди.

... ланг очилган деразадан ҳовлига бир йигит ирғиб тушди. Тушдию оёғи ерга тегаёзганида мункиб кетди, ўзини базўр ўнглаб югургилаганича нарвонга етиб келди ва жон ҳолатда унга ёпишди. Йигит дағ-дағ қалтираган қўллари билан нарвонни тутган чоғида жувон мувозанатини тиклади, ҳеч нарса юз бермагандек тик турганича бояги-бояги — ойнани артаверди, ойна эса топ-тоза, гард-ғуборсиз, ҳатто қуёш янаям уфқ ортига чўкканидан қирмизи шуъла анча юқорига силжиган, дераза кўзига тушмаётган эди.

Жувон ойнани ҳали узок тозалайдигандек бир маромда ҳаракат қилаётганида йигитни кўрди. Ранги қув ўчди, оёқ-қўли бўшашиб, нарвонга ҳолсиз суянди, ойна артаётган латтаси чўзилиб осилиб қолди. Кейин ўзи имиллаб туша бошлади.

Яна водопровод жўмраги буралди, қўллар ювилди, тирсак билан жўмрак қотирилди-да, жувон кафтларини қуёш ботиб кетган томонга тутди. Унинг узун-узон, қоқ суяк бармоқлари ола-чалпоқ ёруғда жонсиздек кўринар, ўзи кафт ва бармоқларидаги нақшин чизиқлардан асабийлашар, ўжар нигоҳи билан уларни силлиқлагиси келар, айна чокда нарвон ёнидаги йигитга ғижиниб кўз кирини ташлаб қўярди.

...нимжон, майкачан, сочлари тўзиган рангпар йигит миқ этмай унга мўлтайиб тураверди.

Таҳлика ва хавотирдан гезариб кетган жувон қўлини орқасига яширди, югуриб айвонга чиқди, йўргакдаги чақалоқни даст кўтариб бағрига босганича ўзини ичкари уйга урди.

... нарвонга суянган қўйи жувонни кузатаётган йигит юришга чоғландию, ўрнидан жилмади. У, жувон эшик тирқишидан ўзини кузатаётганини сезмагандай кўрса-тиб бошини ҳам қилди. Хиёл фурсат ўтказиб, эҳтиёткорлик билан эшик томонга кўз кирини ташлади. Жувон кўринмади. Йигит яланг оёқларининг учида бир-бир қадам босиб айвонга чиқди. Бўсағага етган жойида ниманингдир «ғқирч, ғқрич»лашини эшитиб, такка тўхтади...

— Сени мендан олиб қўйишмоқчи!

— Мен сенинг болангман-ку.

— Не-ечта туғдим-а!.. Туғаман — улар олиб қўяди, туғаман — олиб қўяверишади. Озмунчасини йўқотдим-ми?! Сени бермайман!..

— Мениям тортиб олишса-чи?

— Унда яна туғаман. Агар эндиям эрга беришмаса-чи, ўзимни мана бунақа килиб қи-йиб ташлайман! Кўряпсанми?..

...йигит жон халписида эшикка яқинлашиб кўзини тирқишга босди...

Хона тўридаги тахмонга ўгирилиб ўтирган жувон тиззасидаги чақалоқ ўралган дастурхон — йўргакни буйдалади, силаб-сийпалади, бир йўла юзи ёпиқ чақалоқ билан гаплашаверди:

— Ўзингни қийсанг мени ким боқади?

— Вой, тилингдан айланай, уларга қолсанг ёнбошига боси-иб ўлдириб қўяди. Бериб бўлибман!

— Бўлмаса, уларнинг ўзини қийиб ташлай қол!

— Дамингни чиқарма, яшшамагур! Қияман! Ҳаммасини қияман. Ҳовлида ёлғиз қолсам-чи, дарвозани тамбалаб қўйиб туғавераман, туғавераман. Ҳаммаларингни катор-қатор-ор ётқизиб жонимни бўли-иб-бўли-иб бераман, қоқиндик!.. Ҳу-увв!.. Ҳу-уввв!.. Улардан — золимлардан қачон кутиламан? Кутиламанми?!.. Ҳу-увв!.. Ҳу-уввв!..

Йўргак устига дув-дув кўз ёш тўкила бошлади. Лекин жувон йиғидан тез тўхтади. Ўлғайиб қолган фарзандини рўпарасига ўтқазиб олиб унга хотиржам насихат қилаётган онадек вазмин гапирди:

— Сен кўп вайсама. Юзингни очма. Хўпми?.. Улар овозингни эшитса, сени олиб қўйишади. Сенсиз ҳолим нима кечади? Сени қаердан топаман яна?

— Бўлмаса, яшириб қўй.

— Товушингни чиқарма деяпман! Изимдан юради улар, мени ўз ҳолимга қўйишмайди... Эшитиб қолса уйим куяди, вайрон бўламан!

— Яшир, тезроқ! Шошилсанг-чи!

— Менга ўргатма, деяпман! Нима, яширишга ақлим етмайдими? Етмайдими!.. Мана!.. Мана!..

Жувон ўрнидан дик этиб турди-да, уй ичини гир-гир айланишга тушди. Бирдан тўхтади, излаганини топди шекилли, токчага тушалган оқ қоғознинг чеккасидан ушлаб каттиқ тортди. Устма-уст терилган пиёла, чойнак ва ликобчалар оёқ остига шарақлаб тушди.

...пойгакда турган йигит уй ичига отилиб киришдан ўзини базўр тийди. Ҳолсизланиб, эшик кесакисига суянди. Унинг оёқ-қўлидан мажол кетган, асабий қалтирар, лекин кўзлари ҳамон сергак, хушёр ҳам меҳрли боқар эди...

Йўргак устига сочилган чинни парчаларини кафти билан суриб ташлаётган жувон бирдан чўгга ботириб олгандай қўлини силтаб тортди ва кўзига яқинлаштирди. Кафтининг киррасида қон кўринди. Жувон дам кафтига, дам қон томчиларига менграйди, шунда

... эшик «тикк» этди...

Жувон букчайиб ўрнидан турди, аста эшик томонга ўгирилди

... эшик ортидаги одам шарпасини...

сезди. У апил-тапил йўргакни қоғозга ўрай бошлади. Шу аснода эшик ва дераза томонга қараб худди бадбўй исдан нафаси қайтгандай «Хувв!..» деб лабини чўчайтирар, қўллари шиддатли ҳаракатланиб чакалокни ўраб-чирмар эди. У йўргакни бағрига босганича югургилаб эшикдан чиқар-чикмас таққа тўхтади.

... йигит айвондан тушиб улгурмаганди...

Жувон ўша заҳоти орқасига қайтди. Эшикни тарақлатиб ёпди. Йўргакни яшириш мақсадида унинг устига кўрпача тортди. Кейин деразадан ташқарига қаради, бошини чиқариб энгашди. Афтидан дераза ошиб ҳовлига тушишга чоғланди. Журъат этолмади чоғи, чирокни ёқиб кўрпача остидан йўргакни олди, шокила-шокила бўлиб кетган дастурхонга қўлидаги қон юқларини артди. Арта туриб зич ёпилган эшикка қараб оғиртин олди. Сўнг ҳамон хавотирли нигоҳини эшикдан узмай унга яқинлашди. У болани бағрига босганича эшикка пешонаси теккудек ораликда тўхтади...

...нариги томондан эса йигит ичкарига муралаб турарди...

Жувон аллакимлар эшикни бузиб уйга бостириб киришга ҳозирланаётганини пайқаб қолгандай даҳшатга тушган, аъзойи-баданига югурган калтироқни босолмаётган эди. У анча вақтгача шу аҳволда турди. Титроқни босишга чиранганидан пешонаси ва юзларида совуқ тер томчилари пайдо бўлди.

Бироздан сўнг у анча хотиржам тортди. Энди унинг ҳаракатларидан ҳадик, пала-партишлик ариди, аксинча, фавқулодда бамайлихотирлик билан тахмондаги кўрпаларнинг ярмини зумда ағдарди. Сўнг қоғозга ўралган йўргакни тахмонда қолган кўрпанинг устига қўйди-да, унинг устидан йикитган кўрпаларни қайта йиғишга түшди. Шунда у оёғининг остидаги кўрпани

олаётиб этагини қўшиб қўтарганидан унинг зангори ич қўйлаги қўриниб кетди

...эшик ортидаги йигит қўзини олиб кочди...

Ичкаридан жувоннинг бўғиқ ва зардали овози келди:

— Энди топиб бўлишибди! Топади-я, топади! Тахмонга яқинлашсин-чи! Битталаб қияман... Қўлимга тушганини қиймалайман!

— Мени қийма!

— Сени қиймайман, қоқиндигим! Тагин ўлиб-нетиб қолмагин, хўп-ми?.. Йўқолмагин... Туғишда қийналдим-ей!.. Яна қачон бола қўраман. Яна қачон эрга беришади мени... Сен ўлмагин, сени яшираман!.. Ўлиб қолмагин!.. Увв!.. Хих, уввв!! Хувв, кет! Хувв, кет! У-уввв!..

Жувон аччиқ-аччиқ хўнграб юборди.

...эшик ортидаги йигит икки букилиб калит уясидан мўралаб қарар, бир лаҳза бўлсин жувондан қўз узмас эди...

Уйдан алла товуши эшитилди. Жувон алла айтаётиб гапдан тўхтамас, дам ўзи, дам чақалоқ бўлиб савол-жавоб қилар, «боласи» ёқимли гап айтгудай бўлса, «Вой, айланай-эй!» деб тахмонга талпинар, лекин қўлини чўзар-чўзмас йиғлаб юборар, яна аллалашда давом этарди.

У шу алфозда узок юрди. Кейин тўхтаб, уйнинг ўртасида бир нуктага қадалганча қаққайиб қолди, узокдан элас-элас қулоққа чалинаётган шовқинни эшитмокчидек сергакланди. Унинг шу туришида яна не балоларни бошлашини билиб бўлмасди...

Аллаканча вақт ўтди. Жувон ўй суриб ўйига етган одамдай шошилмай тахмондаги кўрпанинг икки-учтасини туширди. Сўнгра йўргакдаги чақалоқни деворга тақаб унинг устидан кўрпаларни қайтадан йиғди. Йиғилган кўрпаларни кафти билан итариб-суриб текислади, текисланмаган жойларини қийди. Шундан сўнггина кўнгли тасалли топди чоғи, қўлларини икки ёнга осилтирганича елкаси билан кўрпага ҳорғин суялди...

...йигит калит уясидан тикилиб тураверди...

Нихоят жувоннинг кўзлари юмийди, сирғалиб тушиб, гиламга ўтириб қолди.

...йигит эшикдан чекинаётиб сезилар-сезилмас энтикди, енгил нафас олиб ёнгинасидаги стулга оҳиста чўкди...

Тун ярмидан оғиб, тонг отишига пича қолган, уйнинг

чироғида ҳовли саҳни, қорайиб кўринаётган нарвон, айвон юзасида сочилиб ётган дастурхон қийқимлари қандайдир сирли-безовта манзара ҳосил қилган.

...майкачан, елка суяклари туртиб чиккан увоккина йигит стулда суянганича тиззаларини қучиб қунишиб мудрар эди...

Жувон ғира-шира тонг ота бошлаганида уйғонди. Ўтирган кўйи остин-устин бўлиб кетган уйнинг аҳволига разм солди. Ўрнидан шошилмай туриб сочини, кўйлак ёкаларини тузатди, сўнг тахмондаги кўрпаларни туширди, боя ўзи қўйган йўргакни олиб қон доғлари қотиб қолган қоғозга, қайчилаб ташланган дастурхонга анграйди, чуқур, сўлғин уф тортди. Қоғозни, дастурхонни очди-да, унга ўралган чақалоқ-ёстикни олиб тахмонга қўйди, оёқ учида юриб келиб эшик тиркишидан айвонга мўралади.

...йигит стулда ғужанак бўлиб ўтирганча ухлаётган эди...

Жувон тахмондан туширган кўрпалардан бирини келтириб эшикни оҳиста очди, йигитнинг тепасига якинлашиб кўрпани икки қўллаб ёйиб баланд кўтарди. Эшик шовқинсиз очилгандаёқ қуш уйқусида ётган йигит чўчиб уйғонган эди. Жувон унинг кўзига қарамай, юзини кўрпа билан паналаб туриб гуноҳкорона ва чорасиз бир изтиробда гапирди:

— Жойингга кириб ухла, укам. Мен тузукман... Мен яхши бўлиб қолдим...

ЙЎЛАКДАГИ ОДАМЛАР

I

Леонид Андреевни ўқиб.

Тор кўчанинг бошидан охиригача сув сепиб супирилган, ланг очик дарвоза рўпарасидаги узун столга дастурхон тузалган, унинг бир томонида қатор ўтирган мўйсафидлар тараддудда — ҳадемай куёв жўралари билан келади.

— Ҳой, тирранчалар, нарироқда ўйнанглар! Куёв келиб кетсин, тўйхона сизларга қолади!

— Ол-а! Куёв келиб-кетса, болалар тўйхонада нима қилади? Хих!..

— Нима қиларди, ўйнайверади!— Мўйсафидлар қаторининг бошланишида ўтирган ориқ, янок суяклари туртиб чиккан, юзи кип-қизил киши: «Ия, менга киноя қиладиган одам ҳам туғилган эканми?» деган мақомда бўйнини чўзиб лукма ташловчига ўгирилди. Қаторнинг охиридаги одамнинг ёнида иккита устул бўш, ундан на-рида Тоживой узок ва оғир хаёлга чўмгандек боши эгик, тикилган нуқтасидан кўз узмай ўтирар эди. У ҳеч нарса эшитмагандай кимир этмади, ўзига-ўзи гапирган кўйи гўлдиради:

— К-куёв кет-тгач, тўйнинг қизиғи қоладими?

— Э-э, қийик, мен билан олишишни сенга ким кўйибди?!.

Тоживой ғилайлашиб кетаётган кўзларини базўр очиб, қаторнинг бош томонига қаради:

— Абдаз ака, сиз осмондан оёқ узатиб тушгансиз, б-биз ердан кўкариб чиққанмиз... шу... дай демокчи-сиз-да?

— Ўзингдан катта бир гап айтганда сен тилингни

тийиб утиравер, жиян! — Абдаз ака лов этиб ут олганича ҳали шаштидан тушмаган эди.

— Оғир-рок гапириб юбор-дингизми дейман-да... — Тоживой иккала кафтини тиззасига тираб, бошини аранг тутиб турар, унинг шолғомдек қизариб кетган юзидан, сархуш кўзларидан на жаҳл, на осойишталикни укиб бўларди.

— Оғир ботса менинг чакагимни очма!

— Битта гапдан қолинглар, энди, — деди мўйсафидлардан бири, — Абдаз, сен тушунган одамсан-ку, ҳар қалай.

— Ана, Абдаз ака тушунган одам, биз — ғалча, юрт кўрмаган...

Шу пайт икки меҳмон келиб тавозе билан тўйхонага юрди.

— Бу ерда тушунмаган одам йўқ, — деди ўзини оқлашга уриниб, бояги мўйсафид, — омади гапни айтдим-қўйдим-да. — У ёнидаги қарияга маъноли қулимсиради.

— Биз ҳам улпат кўрган йигитмиз... ҳа, энди, Зокир акамиз озиб-ёзиб би-ир қиз чиқараётган эканлар, шунга... жиндек ҳурсандчилик қилсак... шунга...

— Жиндайлиги кўриниб турибди!

Тоживой ўтирган устул синиб кетаёзгудек қаттиқ гичирлади, унинг ўзи суянчикка тираниб ўрнидан оғир турди, устулнинг орқа оёғи ерга ботди. Тоживой Абдаз ака томон икки қадам ташлади.

— Эрталабдан хизматти жойига қўйдик, Зокир акам битта яримта қўйдилар, шунга... Фахр билан майдаладик. Тортмайди, деб сустлик қилди. Дўстинг учун... деганларидек, ўзим оворибман, акам. Яримтанинг кўплиги қаёққа борарди.

— Оз дейсан-у, одамлик сиёҳинг қолмади, Тожи! На гап-сўзингда, на юриш-туришингда тайин бор!

Тоживой ўзига ўқрайиб турган Абдаз аканинг кўзларидан нигоҳини узмай унга яқинлашди. Гўё Абдаз ака кўзларидаги кўринмас ип билан чирмаб ўзи томон бирма-бир тортиб олаётгандек Тоживой алпанг-талпанг қилиб келди-да, унинг рўпарасида тўхтади. У ортиқча эгилганидан шундоқ ҳам чувак гавдаси баттар кичрайган, устига-устак бўйнини елкалари орасига тортиб янада аянчли тус олган эди.

— Шунақами... Аб-бдаз ака, одам... лик сиёҳимиз

қолмабдими?.. Ундан кўра юзимга би-ир шапалоқ тор-тинг. Мана, «ғинг» деган номард.

Ўтирғанлар орасида енгил, беғараз кулги кўтарилди. Улар Тоживойни, Абдаз акани юпатган бўлишди. Зокир амаки оғзини очмай кулди. Абдаз ака, «Одамлар келишяпти», деб меҳмонларни кутувчига им қокди, Тоживойга ишора қилди. Тим кора мўйловли киши ўрнидан туриб Тоживойга рўпара келди: «Йўлда туриб қолибсан, ука, чеккарокка ўтгин». Меҳмон кутувчи тезгина яқинлашди-да, Тоживойнинг билагидан чангаллаб уни боя ўтирган томонга судрагудек етаклади. Тоживой чалишиб-қоқилиб бориб жойига ўтирди. Меҳмон кутувчи шу заҳоти изига қайтиб, майин табассум билан келувчиларга юзланди.

Тоживой чўнтагини узок кавлади. Кавлай-кавлай эзилган папирос донасини топди. Ёнига ўгирилиб, бошини кўтарди — икки кадам наридаги қўшнисига қаради. У Тоживойга орқа ўгириб ўтирар эди. Тоживой қўл силтади. Костюм чўнтақларини тимирскилади, ўрнидан туриб шимининг чўнтагидан гугурт олди. Биринчи чўп синди, иккинчиси «чижзз» этдию ўчди. Учинчиси ёнди. Тоживой оғир уфлади. Папирос тутунини чукур-чукур ичига тортиб, бир нуктага тикилганча ўтираверди. Ниманидир эслади, бошини сарак-сарак қилиб чайқади. Мувозанатни йўқотмаслик учун секин ўрнидан турди. Бир-бир кадам ташлаб ўтирганлар олдидан ўтди. Улар Тоживойни жимгина уйига кетаётганга йўйиб, ўзларини пайқамаганга олишди. Тоживой катор бошидаги устул ёнида тик турган Абдаз ака рўпарасига келиб тўхтади.

— Одамлик сиёҳимиз қ-қолмадими, Абдаз ака? Қиркдан ўтганда-я!.. Майли! — Тоживойнинг билакдек ингичка, чўзиқ бўйни дош беролмагандай боши шилк этиб эгилди. — Майли, битта... дилдан чиқариб, «ғинг» десам.

Абдаз ака тишлари орасидан кулиб чолларга, Зокир амакига, кейин Тоживойга қаради.

— Сен-чи, қийиқ, уйингга кир-да, бир уйқуни ол. Бор!

— Ия! Хо-хо! Куёвни кутмай-м-мизми? Ичиб кетаверишми! Йў-ўк. Зокир акам биззи ҳурмат қилдиларми — сийлаш биздан. Тан бердим, Зокир ака! — Тоживой Зокир амаки томонга ўгирилаётиб оёғи чалишди. Ўзини аранг ўнглаб, боядан бери юзидан табассум аримаётган Зокир амакига жилмайди.

— Келин-куёв кўша қарисин, омин! — Тоживой қафтларини юзига тортди, кўзини очди. — Ўғил бола гап — кўша қарисин!

— Дуо қилишни ҳам уддалайди, — деди утирганлардан бири. Тоживой яна Абдаз акага юзланди:

— Куёв кевоттию, акамм, мен ухлар эканманми? Унақаси кетмайди!.. Бизда ҳам қиз бор, икки ўғил борр... Хотиннинг мияси бутун — қудалик бўлай деяпсиз, ичишни ташланг, дейди.

Шу аснода катта кўча томондан ногоранинг тарақлаши эшитилди. Болалар, «Куёв келди! Куёв келди!» деганча ҳовлидан дувиллаб чиқишди. Тоживой ҳавасланиб, улар изидан мамнун тикилди.

Катталар ҳам жонланишди. Мўйсафид меҳмон қутувчига, Зокир амакига кўрсатма берди, улар йўлакка кириб ўзларидан ёшроқларга, ёшроқлар эса ўзларидан кичикроқларга ул-бул юмушларни эслатишди.

Тоживой кучоқ очиб йўлакдан чиқиб келган Зокир амакининг бўйнига осилди. «Роҳатини кўринг! — деди у Зокир амакининг юзидан чўпиллатиб ўпиб, — куёвингиз ҳам келиб қолди... Бизга ҳам шш-унақа куёвлар учрасин!»

Зокир амаки, «Айтганинг келсин», дея Тоживойнинг қўлларидан авайлабгина бушалди-да, хижолатомуз кўзлари билан кимнидир излади. Ҳовлидан икки-уч нафар ўсмир йигит чикди, Тоживойга қараб мийиғида пиқирлаб ўтишди. Карнай-сурнай, доира-ноғора тор кўчани бошига кўтариб яқинлашаверди.

Зокир амакининг холи қололмаётганини кўрган мўйсафидлардан бири ўрнидан туриб келди-да, Тоживойнинг билагидан тутди, унинг қулоғига нимадир деб шивирлади. Тоживой қўлини силтаб тортди, чайқалиб, гандираклади. Зокир амаки билан бояги киши «ҳой-ҳой»лаб уни суяб қолишди.

— Нарирокқа олиб турадиган бирор кимса йўқми? Ҳозир ҳаммани шарманда қилади!

Қариялардан бири шу гапни айтиб улгурмай Абдаз ака шитоб билан келди-да, Тоживойнинг қайишидан чангаллаб ушлади, кўзларини янаям қисиб, унга ўқрайди:

— Қийик!! — ўшқирди Абдаз ака паст, лекин дўқиддао аралаш, тишлари орасидан тупук сачратиб, — нари тур, бўлмаса нақ майиб қилиб қўяман, бола!

Тоживойнинг ёнидаги мўйсафид, «Майли, майли,

хозир ўтамиз», деб Абдаз акани тинчлантирди-да, То-
живойни гапиришга ҳам қўймай чеккага судради. Кўча
муюлишида шўх-шўх сакраб ўйнаётган ўспиринлар
кўринди...

— Сенда гапим бор, зарур, — деди мўйсафид Тожи-
войга, — сени укам деганман-у, Тожи, менга кулок сол-
майсанми, жигар? Юргин.

Тоживой мўйсафидга итоаткорона бўйсунди, кета
туриб, «Майли, Абдаз ака майиб килсин, майли» дер,
шунинг орасида, «Сиз акамсиз» деб қистириб қўярди.

Қуёвнавкарлар қариялар рўпарасида ярим давра
куруб ўйин кўрсатишди. Ноғорабазм забтига олди.

— Агар мени акам десанг, шу ерда тура-турамиз, —
деди мўйсафид Тоживойга босиклик билан. — Қуёв-
лар уйга кирсин, кейин бирга жойимизга ўтирамиз.

— Ўтирми-миз! Хиз-змат қиламиз... Менда ҳам қиз
бор, икки ўғил бор. Эрта-индин қудалик бўламан...
Хотиннинг мияси бутун...

Тоживой гапириб туриб ноғоранинг ўйноки тарак-
лашига монанд сакрашга тушди, кўлларини кўтариб,
гуё ноғорани қаршисидаги қария чалаётгандек ва мўй-
сафид унинг қилиқларидан ҳузурланаётгандек тобора
тезрок, чакконрок ирғишлай бошлади.

Қарнай-сурнай нағмаси ҳовлидан эшитилди, бир оз
ўтиб унга «Тўйлар муборак» уланди.

Кўча жимжит бўлиб қолди. Жойларига қайтиб ўтир-
ган қариялар сафи энди сийраклашган, ўрта ёшлилар
ичкарига киришган эди. Тоживойни орқада қолдириб
қайтаётган мўйсафид Зокир амакининг, «Қани, бўлма-
сизми», деганини эшитиб, «Мана, биз тайёр-да», деди-ю,
йўрғалаганича ўзини йўлакка урди.

Тоживойнинг назарида дунё хувиллаб қолгандек
бўлди. У пешонасидаги терни сидириб, чайкала-чай-
кала қатор охирига яқинлашди. Уч-тўрт нафар нуро-
ний қария оҳиста гаплашиб ўтирар, Зокир амаки у ёқ-
дан-бу ёққа ўйчан юринар эди. Тоживой жойига ўти-
ришини ҳам, ўтирмаслигини ҳам билмади. Ғудранди.

— Қиркдан ўтиб қобман-у... Қиркдан-а!.. Ўтиб қоб-
ман-у! О-ов-рў шу бўлдими?!

Ҳовлидан ўрта ёшлардаги бир киши чикди. Зокир
амакига нимадир деб орқасига қайтаётганида амаки
уни тўхтатиб, қулоғига пичирлади. У боши берк кўча-
га кириб қолган мусофирдек серрайиб турган Тожи-
войга каради:

— Тожи, нега каккайиб турибсан, қани, юр ичкарига. Ия, урток, тўйхонага кирамиз. Юр!

Тоживойнинг эти жимирлашди. Ўздан бошқа Тоживой бордек ён-верига аланглади. У дарвозахона томонга йўл кўрсатиб турган одамни аник-тиник кўраётганидан тамоман ғалати, якин-орада туймаган алланечук алфозга тушган — худди маст эмасдек, умуман мастлик ҳолати нима эканлигини асло билмайдигандек хушёр тортган, кўз олди, мияси тиниклашганидан кўкси, бутун вужуди майин шабададан кониб хузурланаётгандай масрур эди.

— Нима, бегонамисан, туришингни қара, ичкарига юр деяпман!

У киши Тоживойни қўлтиклаб йўлакка олиб кирди. Ҳозир ҳовлида елиб-югуриб хизмат қилаётганлар, чекка-чеккада турган одамларнинг ҳаммаси Тоживойга қарайди, «Қани, Тожи!» деб унга илтифот кўрсатишади, «Юқорига, юқорига!» деб ҳовлининг тўрига бошлашади...

Тоживой сергакланди, кўйлагининг тугмасини қадаб кўкрагини беркитди, мижғалоқ дастурмолини олиб кизарган, тер куйилиб келаётган юзи, бўйнини қайта-қайта артди. Қирғийникидек қайрилма бурнини ўзгалар кўздан яширгудек энгашди-да, қўлтиклаб олган киши кўрсатган — йўлакнинг унғ томонидаги тор, бир канотли эшик остонасига қадам қўйди. Тоживой энди мастлигидан эмас, балки ҳаяжондан тутилиб-тутилиб гапирар эди, холос:

— Бизда ҳам ов-ру бор! Бизам юрт ичида юрган, улпат кўрган йигитларданмиз, ҳа. Биззи ҳам ҳурматимиз бор, ҳҳ... ҳурматимиз...

Намат устига эски, такир кўрпача билан юпқа ёстиқ ташлаб қўйилган тор хужрада ҳеч зоғ йўқ, у ер жимжит эди...

II

Райкин ва Чаплин мақомида.

Ўттиз ёшлар чамасидаги йигит эшикни очиб кирди-ю, хаёлида «иссиқ экан» деб қўйди. У йўлакнинг ўртасига етганда, ўзига берилган саволни эшитиб тўхтади.

— Қаёққа?

Йигит бўйнини аранг буриб деди:

— Учинчи бўлимга.

— Мажлис бўляпти. Қабул — ўндан!

Йигитнинг афти бужмайди. Энди оркага ўгирилганда бўш устул турганини кўрди. Мажолсизланиб оҳиста ўтирди, сезилар-сезилмас пишиллади, ихради, бошини деворга суяганча кўзини юмди.

Эшик очилди, кўчадан кирган одам тез-тез юриб кела бошлади, такка тўхтади.

— Қаёққа?

— Иккинчи бўлимга.

— Мажлис бўляпти. Қабул — ўндан!

Йигит кўзини очди. Изига қайтган киши эшикни очиб кўчага чиқаётганини кўрди. Енига қаради. Деворга тақаб тўрт бурчак қилиб тахта билан ажратилган каталакда ҳозиргина ўзини тўхтатган ўрта ёшлардаги киши ўтирарди. Йигит унинг айвони энсиз шляпасига, оппок, таранг юзига разм солди. Шляпали кишининг олдида чокқина тахта-стол, унда телефон, дафтар, ручкадан бўлак ҳеч нарса кўринмади. Йигит кафтини пешонасига босиб кўзини юмди. Эшик очилди.

— Қаёққа?

— Учинчи қаватга.

— Мажлис бўляпти.

Эшик тарақлаб ёпилди. Йигит пальтосининг этагини тортиб тиззаларини беркитди. Нимадир тўхтовсиз тарақлайверди. Йигит кўзини очди. Шляпали киши калтабақай бармоқлари билан стол қиррасини чертаётган эди. Чироқ липиллади. Йигит шифтга чаплангандек япалоқ чироқларга қаради. Шахмат катаклари шаклидаги икки жуфт чироқнинг биттаси дам ёниб, дам ўчарди.

Телефон жиринглади.

— Ҳа... шундай! — овози эшитилди шляпали кишининг. — Мажлис бўляпти... Билмадим!..

Эшик очилди. Аёл кишининг шошилинич қадам олиши, сўнг майин товуши эшитилди:

— Салом!..

Йигит кўзини очиб, кошини чимирди. Енига қаради. Шляпали киши бошини силкиб алик олди. Йигит рўмолчасини олиб бурнини артди. Чироқ липиллади. Болдирига совуқ шамол урилди. Шляпали киши дўриллади:

— Қаёққа?

— Директорга.

— Бугун қабул йўқ.

— Качон бўлади?

— Кўчада ёзиб қўйилган.

Эшик очилиб ёпилди. Йигит оёқларини чалиштирди. Шифтга, фанер копланган деворга, оёк остидаги окиш мрамарга кўз югуртирди. Совуқ ва илиқ аралаш ҳавода моғор исини тўйди. Чироқ липиллади. Эшик тарақлади.

— Ёп! — ушқирди шляпали киши.

Юпун кийинган, бошяланг ўсмир шошилиб, совуқ-қотганиданми, дудукланиб гапирди:

— У... учинчи ккватга...

— Қайси бўлимга?..

— Иккинчи....

— Ўндан кейин келасан!..

Ўсмир изига қайтди, икки одим ташлаб тўхтади:

— Юқорида кутиб турсам майлими?

— Майли эмас!

Ўсмир кўчага чикди. Йигит йўталди. Шляпали киши устолни ноғора қилиб чертди. Ручкани айлантириб дафтарга ташлай бошлади. Чироқ липиллади. Йўлакнинг ҳавоси зах эди. Эшик очилиб қундузёқа пальтоли қиз кўринди. Салом берди.

— Мажлис бошланиб кетди, — деди шляпали киши.

— Биламан, — деди қиз ичкари кириб кета туриб, бепарво.

Шляпали киши ўрнидан турди, тўсиқ ортидан чикди. Йўлакнинг сўл томонига ўтди, қайтди. Эшик очилди. Жун рўмолининг учлари билан оғзини беркитган аёл кирди.

— Қаёққа?

— Ўғлим ўн саккизга тўлди. Шунга...

— Қайси бўлимга?

— Бўлимини билмайман, айланай. Кўк эшик борку...

— Мажлис бўляпти. Қабул — ўндан.

Аёл эшик томон, шляпали киши бу томон юрди. Аёл тўхтади.

— Соат неча бўлди, айланай?

— Соат ташқарида, — жавоб берди шляпали киши ўғирилмай.

Эшикдан ғириллаб шамол кирди. Йигит устма-уст акса урди. Рўмолчасини олиб кўзини, лаб-лунжини артди. Чироқ липиллади. Шляпали киши изига қайтди.

Йигитнинг димоғига моғор иси урилди. Уф тортиб, оёқларини тапиллатди. Телефон жиринглади.

— Ҳа! — деди шляпали киши трубкани оғзига яқинлаштирмай. Трубкадан гудок эшитилди. Киши трубкани жойига қўйиб ўгирилди. Телефон чўзиб-чўзиб жиринглади. Шляпали киши трубкани олди.

— Алё!

Эшик очилиб ўрта ёшли киши кўринди.

— Мажлис бўляпти! — деди шляпали киши трубкани оғзига тиккудек бўлиб.

Ўрта ёшли киши йўлакнинг ярмидан ўтди.

— Қаёққа? — деди шляпали киши трубкани кафти билан тўсиб.

Ўрта ёшли киши зина томон бурилди. Шляпали киши трубкага бақирди:

— Ўндан. Ҳа, ҳа, — ўн-дан!

У шундай деб трубкани жойига қўйди, зина томон югурди.

— Биродар, ҳў, биродар!

Йўлакка аввал ўрта ёшли, сўнг шляпали киши қайтди.

— Қабул — ўндан! — деди шляпали киши.

— Соат ўн бўлди-ку! — деди ўрта ёшли киши.

— Унда — ўн бирдан!

— Ия, бу қанақаси?

Йигит кўзини пирпиратди. Чироқ липиллади. Шляпали киши ўнг томонга ўтди, қайтди.

— Бу қанақаси?! — деди ўрта ёшли киши кафтига куф-куфлаб.

Шляпали киши чапга ўтди. Эшик очилиб, кетма-кет тўрт нафар йигит гуриллаб кирди. Йўлак муздек бўлиб қолди. Моғор иси йўқолди. Йигитлар гангур-гунгур шовқин солиб ичкарига юришди.

— Йўл бўлсин?

— Тўртинчи бўлимга.

— Қабул — йўқ.

— Ўзлари бугунга чақиришган.

— Бугун қабул йўқ!

Йигитлардан бири тўнғиллади. Иккинчиси ҳиринглади. Тўртовлон изига қайтиб кўчага чикди.

Шляпали киши тўсиқ ортига ўтиб утирди. Устул каттиқ ғичирлади. Киши шляпасини пешонасига тушириб ясланди. Устол қиррасини чертди. Йўлакни илмилик моғор иси босди. Йигит чалиштирган оёқлари-

нинг ўрнини алмаштирди, шарфи билан димоғини бер-
китди. Уф тортди, даҳанини чўзиб йўталди. Ихради.
Иягини кафтига қўйиб энкайди. Телпагини юзига ту-
шириб, кўзини тўсди.

Эшик очилди.

— Учинчи бўлимга, — деди кимдир.

— Мажлис бўляпти. Қабул — ўн бирдан, — деди
шляпали.

Эшик тарақлади.

Устол чертилди.

Эшик очилди.

— Деректорга — кабулга, — деди кимдир димоғида
тўнғиллаб.

— Директор — мажлисда. Қабул — ўн бирдан, —
деди шляпали. Телефон жиринглади.

— Эшитаман! — деди шляпали. — Йўқ, бошқа
жой!

Трубка шарақлаб жойига тушди. Тўсиқнинг эшиги
ғийқиллади. Шляпали кишининг вазмин кадам товуши
эшитилди. Телефон жиринглади.

— Йўқ, бошқа жой! — деди шляпали.

У трубкани қўйиб чапга ўтди. Изига қайтди. Йўлак
тор эди. Йигит кифтини кўтариб бошини деворга суяди.
Кўзини хиёл очди. Чироқ липиллади. Шляпали киши
чапга ўтди. Йигитнинг димоғига моғор иси урди.

Эшик очилди.

— Қаёққа?

— Иккинчи бўлимга.

— Мажлис бўляпти. Қабул — ўн бирдан.

Эшик ёпилди. Шляпали киши чапга ўтди. Моғор
иси келди. Йигитнинг кўзи ёшланди. Шляпалига қаради.
Осма соатнинг капгири одам бўйидек узун — дам у
ёққа-дам бу ёққа ўтар, эшик очилиб-ёпилар, йўлакка
совуқ шамол урар, чироқ липиллар, йигит гоҳ йўталиб,
гоҳ акса урар, шляпали киши соатнинг капгиридек ўн-
га-сўлга, сўлга-ўннга ўтар, ўтаверарди.

Телефон жиринглади. Соат капгири тўхтади — шля-
пали киши тўсиқ ортига ўтди.

— Эшитаман... Мажлис бўляпти. Қабул — ўн бир-
дан.

У трубкани жойига қўйди, устулга ясланди. Йигит
ўрнидан турди. Шляпали кишига қаради.

— Ака, — деди у, — ёшингиз нечада?

— Элликни уриб кўйдик, ука, нимайди? — деди шляпали киши.

— Шунчаки сўрадим-да, — деди йигит. — Ачинганимдан.

— Нимага ачиндинг, укам?

— Одам неча йил яшадини биласизми?..

Шляпали киши баттар ясланди, керишиб, мириқиб хомуза тортди. Йигит унинг эснаб бўлишини кутмай эшикни очди. Афтига совук, тоза шамол урилди. Йўлакда телефон жиринглади, чирок липиллади...

III

Э. Рязановнинг «Гараж», Б. Брехтнинг «Мешчанлар тўйи»га тақлид.

Сумбула опа инкиллаб-синкиллаб автобусга чикдию боласи кўз ўнгиди саккизинчи қават деразасидан тушиб кетган онаизордек чинқириб юборди:

— Вой, ўли-и-й!..

Шу пайт нимадир «қарс!» этиб синди, ҳайдовчи йигит ўтирган жойида қулоғини динг қилди, сўнг отилиб кабинадан чикди-ю, кўчага тушиб энгашганча автобус тагига қарай кетди.

Чуғур-чуғур тиниб, ҳамма Сумбула опага қаради.

— Вой, одамми ҳар нарса бугани яхши-и!.. Вой, оқибатти уйи куйси-ин!.. Вой!..

Сайди ака ўтирган жойида қулини пахса қилиб сўради:

— Ҳа, ҳа, нима гап, Сумбула опа, тинчликми?

Сумбула опанинг ранг-қути ўчди-ю, кўзини беҳол юмганча ёнбоши билан кабина деворига суялиб қолди. Олдинги қаторда ўтирган Мехри сакраб ўрнидан турди, «ҳой-ҳой»лаганча Сумбула опанинг сумкасини қулидан олиб уни ўз ўрнига ўтказди.

— Сув!.. Сув борми?! — деди сўнг, ховлиқиб.

Автобусдагилар бир-бирига саволомуз аланглашди, ҳеч кимдан садо чикмагач, ўрта қаторда ўтирган ўрта ёшлардаги киши шимининг орқа чўнтагидан рўмолча чиқариб Мехрига узатди.

— Бояғйна ювгандим, пешонасига босинг, — деди у меҳрибон бир товушда,

Сумбула опа ҳурқиб ўзига келди, кўзларини чараклатиб, кафти билан апил-тапил юзини тўсганча бош чайқади.

— Йўк-йўк, Бўтавойни рўмолчасини пешанамга босиб имонимдан айрилмоқчимасман.

— Сизга теккан рўмолчани қайтиб киссамга солармидим, ташлаб юбораман, — деди Бўтавой ака пишиллаб.

Автобуснинг тагида нимадир тарақлади, ҳайдовчи йигит югуриб кабинага кирди-ю, икки қўлига темир-терсак тутганча отилиб изига қайтди. Ҳамма Сумбула опа билан Бўтавой аканинг аччиқ-тизйиқ муомаласига анграйиб қолганди. Фақат охириги қаторда Нафиса билан дилкаш суҳбат қуриб ўтирган Эркин суҳбат орасида ҳайдовчи йигитга бирров кўз қирини ташлаб қўйди.

Сумбула опа Меҳридан сумкасини қайтариб олди, сўнг Сайди акага юзланиб ҳамон беҳол бир аҳволда гапирди:

— Ҳамма жойлашиб бўбди-да... «Опа чикиб қолар» деган гап ҳеч кимнинг тамизига кемабди-да...

Сайди ака елкаларини силкитиб, сочларини тўзғитиб хохолаб юборди. Бошқалар унга жўр бўлди. Биринчи қаторда ўтирган келинчак ийманибгина ўрнидан туриб жой бўшатди.

— Мана, ўтиринг, мен... ана, орқада жой бўш.

У шундай деб орқа томонга бораётганда рўмолчасини қайтиб чўнтагига жойлаётган Бўтавой ака унинг йўлини тўсди.

— Ўтир, сан жойингга ўтир, қорнингда боланг бор, автобуснинг кети қанақа сакрашини билмайсанми? — деди жеркиб.

Келинчак дув қизариб бошини эгди. Иккинчи қаторда ўтирган Тўлашжон майин табассумлар билан Бўтавой аканинг гапини маъқуллади:

— Бўтавой акангиз тўғри айтдилар, сингилжон, сиз оғироёксиз, орқада ўтириш хавфли...

— Нима, менга ярайдими орқада ўтириш, — лабини қийшайтириб жириллади Сумбула опа. — Саодатнинг қорнида боласи бўлса, ана Бўтавой орқага ўтсин!

— Менинг қорним оғриб турибди, эртага дўхтирга борадиганман, эҳтимол менинг ҳам болам бордир?..

Қаҳ-қаҳадан автобус ёрилиб кетай деди. Қаердан-дир ҳайдовчи йигитнинг, «секинроқ!» деган заиф товуши эшитилди. Унга ҳеч ким эътибор қилмади.

Ҳаммадан узоқ кулган Сайди ака бирдан жиддий